

Nederlandse film

door Fritz de Jong

Nieuwe bloeiperiode voor Nederlandse film

In het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw heeft de Nederlandse filmindustrie zich ontwikkeld tot een kleine maar goed georganiseerde bedrijfstak. Jaarlijks verschijnen ongeveer 30 speelfilms in de bioscoop. Omdat het Nederlandse taalgebied met zestien miljoen inwoners relatief klein is voor het massamedium film, komen bijna alle producties tot stand met subsidies, die voor het grootste deel worden verdeeld door het Nederlands Fonds voor de Film. Gemeten naar bezoekercijfers en media-aandacht maakte de publiekscinema de afgelopen jaren een bloei door die te vergelijken is met de jaren 1970, toen regisseur Paul Verhoeven, producent Rob Houwer en acteurs Jeroen Krabbé, Rutger Hauer en Monique van de Ven een op Amerikaanse leest geschoeide sterrencultuur introduceerden. Tussen 2000 en 2010 slaagde de Nederlandse cinema erin om een gemiddeld marktaandeel van ruim tien procent te realiseren. En dat is extra opmerkelijk in een periode waarin Hollywood aan de lopende band kassarecords brak met monsterproducties als *Lord of the rings*, *Harry Potter*, *Pirates of the Caribbean* en *Avatar*. Een belangrijke rol in de hernieuwde bloei van de Nederlandse publieksfilm werd vervuld door producent en regisseur Johan Nijenhuis, die een nieuwe generatie jongeren naar de bioscoop wist te lokken met films als *Costa!* en *Volle maan*. Een nog jonger publiek werd bediend door Steven de Jong, evenals Nijenhuis afkomstig uit de wereld van de televisiesoap en verguisd door de serieuze filmkritiek. Met nostalgische verhalen uit de regio, zoals *Schippers van de Kameleon* en *De hel van '63* sprak De Jong vooral kijkers buiten de grote steden aan.

Publiekssuccessen

Niet alleen jongeren weten de bioscoop weer te vinden. De na successen als *Robocop* en *Basic instinct* uit Hollywood teruggekeerde Paul Verhoeven trok in 2006 dik een miljoen toeschouwers met *Zwartboek*, een cynisch drama over de Tweede Wereldoorlog. Nederlands beste dialogenschrijfster Kim van Kooten verplaatste een jaar later de zeer Britse kerstkomedie *Love actually* met evenveel succes naar het oer-Hollandse Sinterklaasfeest, in het ensembledrama *Alles is liefde*. De productieve regisseur Martin Koolhoven bleef met zijn avonturenfilm *Oorlogswinter* net onder de magische grens van een miljoen steken. Die grens werd wel weer overschreden door televisieproducent en voormalig soapacteur Reinout Oerlemans, die in 2009 vriend en vijand verraste met zijn indringende kankerdrama *Komt een vrouw bij de dokter*. In veel van deze publiekssuccessen is een hoofdrol weggelegd voor Carice van Houten, de grootste Hollandse grootste ster van dit moment. Ook in Hollywood kreeg zij voet aan de grond, ondermeer als tegenspeler van Tom Cruise in *Valkyrie*. Een andere rijzende ster is Van Houtens goede vriendin Halina Reijn, die te zien was in de voor een Academy Award genomineerde familiekomedie *Zus en Zo*, van de tussen arthouse en publieksfilm opererende regisseuse Paula van der Oest.

Arthousecinema, documentaires en festivals

Niet alleen de publiekscinema floreert: jonge filmmakers timmeren aan de weg in de internationale arthousecinema. Nanouk Leopold presenteerde haar onderkoelde drama's *Guernsey en Wolfsbergen* op de filmfestivals van Cannes en Berlijn, en twintiger David Verbeek zag zijn portret van in een digitale wereld levende generatiegenoten *R U there* in première gaan in Cannes.

Nederland is vanouds een documentaireland, dat in het verleden internationaal gewaardeerde documentaristen voortbracht als Joris Ivens, Bert Haanstra en Johan van der Keuken. Voortbouwend op deze traditie positioneerde het International Documentary Festival Amsterdam (IDFA) zich als een van de grootste gespecialiseerde documentairefestival ter wereld. Eveneens toonaangevend is het International Film Festival Rotterdam, dat jaarlijks een groot (en zeer toegewijd) publiek kennis laat maken met kunstzinnige filmproducties uit alle windstreken. Het belangrijkste podium voor Nederlandse Filmmakers is het Nederlands Film Festival in Utrecht. Jaarlijks worden hier de belangrijkste filmprijzen van Nederland uitgereikt: De Gouden Kalveren.

Historisch overzicht

De Nederlandse cinema bestaat bijna net zo lang als de filmkunst zelf. Amper een jaar nadat de Gebroeders Lumiere in Frankrijk hun eerste filmpje aan een publiek vertoonden werden in Nederland al de eerste filmproducties gedraaid. Ondanks de vlotte start zou het nog lange tijd duren voordat er een relevante speelfilmproductie zou ontstaan in de Lage Landen. Tot de Tweede Wereldoorlog waren Nederlandse speelfilms relatief goedkope en statisch gefilmde producties die zich richtten op de kleine thuismarkt. In het tijdperk van de zwijgende film groeide de expressieve actrice Annie Bos uit tot een landelijke ster, maar haar poging om door te breken in Amerika mislukte.

De komst van de geluidsfilm werd gemarkeerd door de verfilmde theatermusical *De Jantjes* (1933), een productie die met zijn volkse toon en zijn gebrek aan artistieke ambitie typerend was voor de vooroorlogse cinema. Om zich af te zetten tegen de platheid en de commercie in de bioscopen richtte de vermaarde schrijver Menno Ter Braak in 1927 de Nederlandsche Filmliga op, een groep linkse intellectuelen die zich inzette voor de vertoning van avant-gardistische films uit de Sovjet-Unie.

Documentairemaker Joris Ivens bracht de idealen van de Filmliga in de praktijk in experimenteel vormgegeven en maatschappelijk geëngageerde films. Ivens stond internationaal in hoog aanzien, maar in zijn vaderland was er minder waardering voor de cineast die zich associeerde met communistische regimes. Na de kritische documentaire *Indonesia calling*, over de onafhankelijkheidsstrijd in voormalig Nederlands Indië, werd hij zelfs door de autoriteiten in de ban gedaan.

Hollands eigene

Tegenover de internationale oriëntatie van Ivens stelde Bert Haanstra in de jaren vijftig juist de nadruk op het Hollands eigene. Met zijn korte documentaire *Glas*, waarin hij op impressionistische wijze het glasblaasproces in beeld bracht, sleepte Haanstra in 1959 als eerste Nederlanse filmer een Oscar in de wacht. Haanstra maakte de overstap van documentaire naar speelfilm met de immens populaire dorpskomedie *Fanfare* (1958), op basis van een scenario van de invloedrijke journalist en publicist Jan Blokker. *Fanfare* was een van de eerste speelfilms die werden gefinancierd door het in 1956 opgerichte Productiefonds voor de Nederlandse Film. Deze door de overheid ingestelde subsidieverdeler zorgde voor continuïteit in de Nederlandse filmproductie. Ook het debuut van Fons Rademakers, het voor een Oscar genomineerde plattelandsdrama *Dorp aan de rivier* (1958) kwam tot stand dankzij het Productiefonds. De in Italië en Frankrijk geschoolde Rademakers gaf lange tijd de toon aan met literatuurverfilmingen: *Als twee druppels water* (1963), *Max Havelaar* (1976) en het met een Oscar bekroonde *De aanslag* (1986).

Verhoeven: toonaangevende regisseur

Een belangrijke ontwikkeling naast de oprichting van het Productiefonds was de

oprichting van de eerste beroepsopleiding voor filmmakers, de Nederlandse Film Academie in 1958. Tot de eerste lichten afgestudeerden behoorden toonaangevende regisseurs als Nouchka van Brakel, Adriaan Ditvoorst, Pim de la Parra, Paul Verhoeven, Wim Verstappen en Frans Weisz. Met name Paul Verhoeven domineerde in de jaren zeventig de filmwereld met producties die de Nederlandse burgermaatschappij opschudden met veel bloot en geweld. Verhoevens vrijmoedige verfilming van Jan Wolkers' erotische roman *Turks Fruit* trok in 1974 een op de vier Nederlanders naar de bioscoop, waarmee het nog altijd de best bezochte polderfilm aller tijden is. Verhoeven brak internationaal door met *Soldaat van Oranje*, een op Amerikaanse leest geschoeid oorlogsavontuur, dat bekroond werd met een Golden Globe. Verhoeven vertrok naar Hollywood om er kassuccessen af te leveren als *Robocop* (1986), *Total recall* (1990) en de ongekend succesvolle erotische thriller *Basic instinct* (1992). In Verhoevens kielzog vertrokken vele Nederlandse filmprofessionals naar Hollywood. Zijn vaste acteurs Jeroen Krabbé en Rutger Hauer bouwden een internationale reputatie op, terwijl camerameden Jan de Bont en Theo van de Sande furore maakten als veelgevraagde directors of photography. De Bont scoorde later zelf Amerikaanse hits als regisseur van de actiefilms *Speed* (1994) en *Twister* (1996).

De Nederlandse publiekscinema, die zich onder invloed van Verhoevens successen had ontwikkeld als een amusementsvorm waarin seks, geweld en cynisme de boventoon voerden, beleefde na zijn vertrek nog enkele laatste stuiptrekkingen. De door de opkomst van de videotheken (en slecht management) in de versukkeling geraakte bioscopen kregen hun stoelen louter nog gevuld met platte satires als *Schatjes* (1984) van Ruud van Hemert, en de extreem banale – maar ongekend populaire – filmtrilogie over de asociale *Familie Flodder* (1986 - 1995) van Dick Maas. Het vacuüm dat Verhoeven achterliet als beroepsprovocateur werd gevuld door Theo van Gogh, die zijn grootste succes scoorde in het jaar waarin de Nederlandse filmindustrie zijn absoluut dieptepunt bereikte: met een schamele 30.000 bezoekers ontpopte het ondeugende telefoonseksdrama *06* zich als de best bezochte Nederlandse film van 1994. In 2004 werd de provocerende cineast, na het regisseren van Ayaan Hirsi Ali's anti-islam-pamflet *Submission*, vermoord door een moslimextremist. Deze tragische gebeurtenis deed veel stof opwaaien in binnen- en buitenland.

Jaren negentig

Naast Verhoeven, stonden enkele 'kunstzinnige' cineasten op, die veel aandacht trokken op de grote internationale filmfestivals. Orlow Seunke, Jos Stelling en Alex van Warmerdam zetten een Nieuwe Nederlandse Cinema op de kaart met *De smaak van water* (1982), *De wisselwachter* (1986) en *De noordelingen* (1992): theatraal gestileerde producties met een minimum aan dialoog en een maximum aan droog-absurdistische humor en surrealistische taferelen.

De commerciële malaise van de jaren negentig creëerde ruimte voor jonge filmmakers, die met weinig geld en veel energie een ander soort films wilden maken. De generatiewisseling begon met Robert Jan Westdijks verfrissende debuutfilm *Zusje* (1994), een zelfstandig gefinancierd portret van jonge Amsterdammers dat geheel onverwacht uitgroeide tot een internationaal succesnummer.

Aangejaagd door een belastingmaatregel die het investeren in film aantrekkelijk maakte verschenen er in de jaren negentig steeds vaker succesvolle Nederlandse familiefilms. Ouderwetse jeugdboeken als *Kruimeltje* en *Pietje Bell* legden de basis voor de nostalgische bioscoopsuccessen van Maria Peters, terwijl producent Burny Bos hits scoorde met *Abeltje* en *Minoes*: fantasievolle verfilmingen van de geliefde kinderboeken van Annie M.G. Schmidt.

Na het afschaffen van de (veelvuldig misbruikte) belastingmaatregel in 2007 stortte de filmwereld niet in. Het Nederlands Fonds voor de Film, de opvolger van het vroegere Productiefonds, bleek met een relatief klein subsidiebedrag van 35 miljoen euro toch in staat om een balans te vinden tussen publieksfilms, kunstzinnige cinema, animatie en documentaires.

Scheiding hoge en lage cultuur geslacht

In het hedendaagse filmlandschap is ruimte voor succesvolle publieksfilmers als Johan Nijenhuis (*Costa!*) en Steven de Jong (*Schippers van de Kameleon*), maar ook voor onversneden arthousefilmers als Nanouk Leopold (*Guernsey*), David Verbeek (*R U There*) en Mijke de Jong (*Bluebird*). De scheiding tussen 'hogere' en 'lagere' cultuur, tussen film, televisie en theater, wordt geslecht door filmmakers als Martin Koolhoven (*Oorlogswinter*) en Paula van der Oest (*Zus en zo*), die kunstzinnigere producties op vanzelfsprekende wijze omruilen voor commerciële werk. Dezelfde ontwikkeling zie je bij de acteurs. Sterren als Carice van Houten, Halina Reijn, Fedja van Huêt en Barry Atsma wisselen theaterrollen en televisieoptredens af met rollen in grotere en kleinere films. Typerend voor het vernieuwde zelfbewustzijn van de hedendaagse Nederlandse film was de gang van zaken bij de terugkeer van Paul Verhoeven uit Hollywood, in 2006. Zijn cynische oorlogsdrama *Zwartboek* groeide weliswaar uit tot de grootste Nederlandse kaskraker sinds vele jaren. Toch kan de grote Verhoeven niet meer zo'n groot stempel drukken op de filmwereld als voorheen. Een jaar na *Zwartboek* overtrof de optimistische romantische komedie *Alles is liefde* met gemak het succes van *Zwartboek*. En ook nieuwkomer Reinout Oerlemans wist in 2009 een miljoenenpubliek te trekken met het indringende ziektedrama *Komt een vrouw bij de dokter*. Een veteraan als Paul Verhoeven mag best meedoen aan de nieuwe bloeiperiode van de Nederlandse film. Maar de zelfverzekerde nieuwe makers blijken het ook zonder hem te kunnen.

Filminstituut

EYE Film Instituut Nederland verenigt sinds 2010 in één organisatie, onder één naam en onder één dak: Filmbank, Holland Film, het Nederlands Instituut voor Filmeducatie en het Filmmuseum.

EYE beheert een wereldwijd gerenommeerde filmcollectie en heeft kennis en expertise op het gebied van filmrestauratie, onderzoek, educatie, internationale promotie en marketing. EYE stimuleert filmcultuur door avontuurlijke filmprogrammering, distributie en het aanjagen van debat, reflectie en innovatie.

Subsidiënten en instituten

EYE Film Instituut Nederland
Nederlands fonds voor de Film
CoBoFonds
Nederlandse Film en Televisie Academie
Binger Filmlab

Festivals

Nederlands Film Festival
International Film Festival Rotterdam
International Documentary Festival Amsterdam
Film by the sea
Noordelijk Film Festival